

TO'G'AY MURODNING "OT KISHNAGAN OQSHOM" ASARIDAGI BARQAROR
BIRIKMALARNING LINGVISTIK TAHLILI (FRAZEOLOGIZM VA MAQOLLAR
MISOLIDA)

Ergasheva MahliyoXon Shavkatjon qizi

Termiz davlat universiteti 2-kurs talabasi

Ergasheva Dilrabo

Ilmiy rahbar: Termiz davlat universiteti o'qituvchisi (Phd)

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7886733>

Annotatsiya. Ushbu maqolada Tog'ay Murodning "Ot kishnagan oqshom" asarida keltirilgan iboralar va maqollarning lingvistik tahlili berib o'tiladi.

Kalit so'z: barqaror birikmalarning, maqol, ibora, To'g'ay Murod, lingvistik tahlil.

LINGUISTIC ANALYSIS OF STABLE COMPOUNDS IN TOGAY MURAD'S WORK
"OT KISHNAGAN AKSHOM" (AS EXAMPLES OF PHRASEOLOGY AND
PROVERBS)

Abstract. In this article, a linguistic analysis of phrases and proverbs from Togay Murad's work "The Night of the Night of the Horse" is given.

Key word: stable combinations, proverb, phrase, Togay Murad, linguistic analysis.

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ УСТОЙЧИВЫХ СОЕДИНЕНИЙ В
ПРОИЗВЕДЕНИИ ТОГАЯ МУРАДА «ОТ КИШНАГАН АКШОМ» (НА ПРИМЕРАХ
ФРАЗЕОЛОГИИ И ПОСЛОВИЦ)

Аннотация. В данной статье проводится лингвистический анализ фраз и пословиц из произведения Тогая Мурада «Ночь, когда чихнула лошадь».

Ключевые слова: устойчивые сочетания, пословица, словосочетание, Тогай Мурад, лингвистический анализ.

O'zbek yozuvchisi Tog'ay "Ot kishnagan oqshom" asarini lingvistik tahlil qilar ekanmiz unda qo'llanilgan barqaror birikmalar albatta, e'tiborimizni tortadi. Yozuvchi o'zining bu asarida ibora va maqollardan o'z o'rnida va unumli foydalangan bu esa asarning yanada badiiylyiginiva serqirraligini oshirishga yordam bergan.

Til, falsafa va badiiy ijodning o'ziga xos hodisasi sifatida yuzaga kelgan xalq maqollari folklorning ixcham shakl, ammo teran mazmunga ega bo'lgan bir janrdir.

Millatga har bir qaytarilgan ruh kitobxonga "yuqadi". Shu jumaladan, "Ot kishnagan oqshom" asarida ham sevgi, yurt, millat tushunchalari qoliplangan so'zlar shaklida emas, tabiiy, oddiy, kamtarona, ming yillar mobaynida shakllangan madaniyat qanday bo'lsa, sof tuyg'ular ham shunday singdirilishi maqol va iboralar orqali o'z aksini topadi. Aynan kommunikativ niyatning maqollar orqali yetkazib berilishini ushbu asarda ko'rishimiz mumkin. Grammatik jihatdan gap holda shakllangan, xalq donishmandligi mahsuli bo'lgan barqaror birikma maqol deyiladi. Maqollar yaxlit holda yashaydi va xalqning ma'naviy boyligi hisoblanadi. Faqat shu jihatdan ular lisoniy imkoniyat sifatida baholanib, lisoniy birliklarga xos xususiyatlarga ega deyiladi. Misol: To'g'ri o'zadi, egri ozadi.

Ikki va undan ortiq so'zlarning o'zaro barqaror munosabatidan tashkil topgan, nutq jarayoniga tayyor holda olib kiriluvchi, til egalari xotirasida imkoniyat sifatida mavjud bo'lgan til birliklari barqaror birikmalar deyiladi. Barqaror birikmaning bir guruhi tarkibidagi so'zlar ma'no

jihattan uyg'unlashib, mazmuniy yaxlitlikni vujudga keltiradi. Ko'pincha ma'nosi bir so'zga teng va ko'chma ma'noda bo'ladi. So'zning bunday barqaror bog'lanmasi ibora (frazologik birlik, frazeologik birikma, frazeologizm)dir.

Barqaror birikmalarning eng xarakterli belgilari quyidagilar:

- 1.Nutq jarayoniga qadar tilda mavjudlik: nutqqa tayyor holda olib kirishlik.
- 2.Ma'no butunligi.
- 3.Tuzilishi va tarkibining barqarorligi.

Barqaror birikmalardan o'rinli foydalanish nutq go'zalligini ta'minlaydi, shuning uchun ular nutqimiz ko'rki hisoblanadi. Barqaror birikmalarni o'rganuvchi tilshunoslik bo'limi paremiologiya (lot. Parema- barqaror, logos- ta'limot), barqaror birikmalar lug'atini tuzish muammolarini o'rganuvchi bo'limi esa paremiografiya (lot. Parema-barqaror, grapho – yozaman) sanaladi.

Barqaror birikmalar nutqqa tayyor holda olib kirilishi, tarkibiy qismlarining barqarorligi belgisiga ko'ra umumiylikni tashkil etsa ham, ma'no butunligi nuqtayi nazaridan turlichadir. Shunga ko'ra barqaror birikmalar quyidagi guruhlarga bo'linadi:

- 1.Frazeologizmlar.
- 2.Maqol va matallar.
- 3.Aforizmlar.

Qismlari qat'iy bir qolipga kirib, barqarorlashgan, ko'chma ma'no anglatib, gapda butunligicha bir bo'lak vazifasida keladigan, obrazli, jozibali barqaror birikma, frazeologik birikma (ibora)deyiladi:

Eshon mayizning tagiga turna ekibdi ("tugatmoq").

"Ot kishnagan oqshom"asarida keltirilgan iboralar:

- 1.Parvoyi falak bo'lmoq–xayol surmoq, beparvo.
Parvoyim falak bo'ldi yuraverdim,onamga aytmadim.(104-bet).
Millitsionerlar parvoyi falak bo'ldi.Beg'am–beg'am choy ichdi.(163-bet).
- 2.Hafsalasi pir bo'lmoq–umidsizlikka tushmoq.
Ayniqsa,pochtachidan hafsalam pir bo'ldi.(105-bet).
- 3.Ko'ngilni keng qilmoq–har narsaga siqilavermaydigan,tashvish tortmaydigan.
Ko'ngilni keng qiling,ot tepkisi ot ko'taradi.(117-bet).
- 4.Oyog'i yerdan uzilmoq–ketishni to'xtatmoq.
Ko'zlarim otilib chiqib ketayotganday bo'ldi,oyog'im yerdan uzildi.(122-bet).
- 5.Ko'ngli g'ash bo'lmoq–tashvishli,bezovta,notinch.
Ko'nglim g'ash bo'lib yuradi.(123-bet).
- 6.Qildan qiyiq chiqarmoq–aybi yo'q odamdan ayb qidirmoq.
Biror bir bahona izlayman.Qildan qiyiq chiqaraman.(123-bet).
- 7.Tishini tishiga qo'yimoq–sabr qilmaslik,zo'rg'a chidab turmoq.
Boshim g'uvillab qoldi.Tishimni tishimga qo'yib chidadim.(130-bet).
Tishimni tishimga qo'ydim,yuzlarim lovullab ketdi.(208-bet).
- 8.Yuragi tovoniga tushmoq–qo'rqib ketmoq.
Samolyot bir pasaydi,bir ko'tarildi,yuragim tovonimga tushib ketgaday bo'ldi.(149-bet).
- 9.Toqati toq bo'lmoq–sabr kosasi to'to'lmoq.
Toqatim toq bo'ldi.Zardam qaynadi.(180-bet).

10.Otni suvga olib borib, quruq qaytarib kelish—aldab ketmoq.

Bunday vaqtda otni yo'ldan qayirish insofdan bo'lmaydi.Otni suvga olib borib,quruq qaytarib kelish bo'ladi.(190-bet).

“Ot kishnagan oqshom”asarida keltirilgan maqollar:

1.Kambag'alni tuyaning ustida it qopar.

Ich-ichidan kuydi.Aytib yig'yig'ladi. Kambag'alni tuyaning ustida it qopadi, degani shudadedi.(104-bet).

2.Ko'rpasiga qarab oyoq uzatmoq.

Otangni ko'rdim-ahmadi forig',onangni ko'rdim-tovoni yo'riq,ko'ko'rpangga qarab oyoq uzat-dedi.(109-bet).

3.El og'ziga elak tutib bo'lmas.

Birodarlar,el shunday!El og'ziga elak tutib bo'lmaydi.(109-bet).

Chinniday gapni tuyaday qilib gapiradi.El og'ziga elak tutib bo'lmaydi.(200-bet).

4.Otni boqsang qo'shib boq, suvini tashib boq.

“Otni boqsang qo'shib boq,suvini tashib boq!”Xo'sh nima bo'пти?.(114-bet).

5.Ot tepkisini ot ko'tarar.

Ko'ngilni keng qiling, ot tepkisini ot ko'taradi.(117-bet).

6.Yolg'iz otning changi chiqmas,changi chiqsa ham dong'i chiqmas.

Birodarlar,yolg'iz otning changi chiqmas,changi chiqsa-da dong'i chiqmaydi!.(136-bet).

7.Qazisan, qartasan,asli naslingga tortasan.

Qazisan, qartasan,asli naslingga tortasan.Tording aslingga!Ket!-dedim.(180-bet).

9.Osmon olis, yer qattiq.

Ko'zim osmondaligicha qoldi.Osmon olis,yer qattiq bo'ldi...(209-bet).

Tog'ay Murodning “Ot kishnagan oqshom ” qissasidagi bir necha misollarni tahlil qildik. Asarda ishlatilgan iboralar va maqollar bugungi kunda ham xalq tilida sermahsul ishlatilini b kelinmoqda. Lekin ba'zi birlari borki, ular xalq tilida kam ishlatiladi. Masalan,kambag'alni tuyaning ustida it qopadi maqoli bugungi kunda xalq tilida kam qo'llaniladi.

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, ibora va maqollarni o'z ichiga olgan badiiy asarlarni tahlil qilish kitobxonlarni badiiy asarga bo'lgan qiziqishini yanada oshiradi va asardagi g'oyani yanada yaqqol ochib berishga yordam beradi. Shuningdek, ibora va maqollarni o'rganish kitobxonlarning savodxonligini shu bilan birgalikda so'z boyligini ham oshirishda muhim vazifa bajaradi.

REFERENCES

1. B.Mengliyev. "Hozirgi o'zbek adabiy tili" T:"Tafakkur bo'stoni"2018
2. T.Murod. "Ot kishnagan oqshom" T: "Sharq"nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.Toshkent–20009.
3. Sh. Rahmatullayev. "O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati".